

EGY ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁG MOTÍVUMAINAK JELKÉPRENDSZERE

SILLING ISTVÁN

Archaikus népi imádságaink gyűjtéséhez a műfaj népköltészeti alkotások sorába történő hivatalos besorolása után kezdtünk, illetve Erdélyi Zsuzsanna rendkívüli értékű kiadványának, a *Hegyet hágék, lőtöt lépék* címűnek kézhez vétele nyomán. A gyűjtés ideje az 1980-as évek elejére tehető, helye pedig egy bácskai magyar falu: Kupuszina (Bácskertes). Szülőfalunk nyelvjárási sziget voltát a kéziratban lévő *Kupuszinai tájszótárban*, folklórijának gazdagságát pedig eddig az *Ismeretlen anyám* című balladaskötetben és több népköltészeti, illetve néprajzi témájú tanulmányban mutattuk be. Az itt gyűjtött archaikus imádságokról is szoltunk már néhányszor. Jelen esetben vizsgálódásunk tárgya a népi imák motívumkincsbeli jelképgazdagsága. Hiszen egész jelképrendszer-költészet ez a műfaj, és e zsúfolt képanyagot igyekszünk most feloldani.

Az imák elmondásának a célja az isteni gondviselés biztosítása. Falunkban a legtöbben a Miatyánkot, az Üdvözlégyet, a Dicsőséget és a Hiszekegyet imádkozzák. A hajnali, déli és esti harangszó hallatán pedig az Úrangyalát. Kupuszinán igen sokan, több százan végzik a rózsafüzért is. Sok rózsalevél van a faluban, ahol minden hónap első vasárnapján általában a délutáni litánia után a titkot váltják.

A népi imádságok ismerete is jelentős. Bár az imákat mondók életkora egyértelműen nem határozható meg az öregek jelzővel, hiszen igen fiatal adatközlőink is vannak, az idősek istenféelme, a másvilágra való készülődés megerősíti bennük az imádkozás szükségességét, így az ő számuk jóval nagyobb. A terjesztés, a hagyományozás letéteményesei pedig, mint azt a „Kitől tanulta az imát?” kérdésünkre adott „Anyámtól, öreganyámtól” válasz bizonyítja: a nők, akiknek mélyebb vallásossága, érzelmi fogékonysága hangsúlyozottan jelenik meg az átörökítés folyamatában.

A népi imádságok elmondása nem kötődik a liturgiához, sem más felekezeti szertartáshoz. Általában a család vagy az egyén imáiként léteztek mindig. Az egyházi jóváhagyás is hiányzott részükre. Maga az imádkozó helyezi őket napi imái közé, elé vagy mögé, a többi ima sorába, tehát

imafüzérben is élhetnek, de imádkozhatja egyedül csak ezeket is. Az imádkozás helye sincs meghatározva. Történhet a házban, az udvaron, a szántóföldön munkavégzéskor, útközben vagy bárhol.

Napjainkban a magyar népi imádságok legavatottabb szakértője Erdélyi Zsuzsanna, hiszen az ő nevéhez fűződik ezen alkotások népköltészeti műfajként való elismertetése. Bár előtte is foglalkoztak a nép imáival, főleg Bálint Sándor, a magyar vallási néprajz legkiemelkedőbb kutatója, aki előtt pedig Kálmány Lajos közölt 1891-ben 13 értékes ráolvasó imádságnak nevezett alkotást ebből a témakörből. Kálmány már a múlt század végén megjegyzi, hogy „már jobbra csak az öregasszonyok imádkozgatják”, amit most mi egy egész század elteltével teljes hitelességgel még megismételni sem merünk, mert adatközlőink életkora 8–92 évig terjed, s a gyűjtés idejében nyolc éves kislány még a jövő század közepén (Kálmány után 160 évvel) is tudni fogja ezeket az imákat, s valószínűleg tanítani is unokáival. E műfajnál a hagyományozódást, talán, sohasem lehet befejezettnek tekinteni, épp az imák *basznoosságának* köszönhetően, ahogyan jobbra nevezik őket. S amíg az ember szorongatottságában segítségért folyamodik, s ki ne tenné ezt, addig az Istenhez fordulás, a vele való kapcsolatteremtést elősegítő ima élni fog.

Nem bizonyított még ezen imádságok szóbeli vagy írásos eredete. Nem tudjuk, vajon az írott anyagot tanulta-e meg s terjesztette a nép, vagy pedig a nép ajkán élő imák kerültek lejegyzésre, nyomtatásra, s később így, írott alakban történő újbóli terjesztésre. Az utóbbi mód főleg imaponyvák alakjában történt, ami a búcsújárásokon kimondottan jelen volt. A búcsújárás pedig a kicsit is vallásos falusi ember életviteléhez szigorúan hozzátartozott. A kupuszinaiak főleg a doroszlói, almási, máriagyúdi, tekijai (mind Mária-kegyhely) búcsúkra jártak s járnak, és onnan hozták filléres imafüzeteiket, melyeket aztán szakadtra imádkoztak a családban, illetve a rokonok vagy ismerősök.

Irodalmunk középkori fejlettségének vizsgálatához is támpontot nyújt a népköltészetnek ez a talán legrégebb rétege, a Mária-síralmak, a himnuszköltészet, a vallásos dráma hajdani virágkorában született irodalomhoz, melyet mára csak elfelejtett műfajként tartunk nyilván, azonban lám, a vallásos népköltészet, illetve a nép vallásos áhítata a XXI. század elejéig megőrizte e kimondottan középkori motívumú alkotásokat. És hadd hangsúlyozzuk ennek jelentőségét ezen a mi vidékünkön, melyet sokan oly előszeretettel címkéznek hagyományok nélkülinek, főleg irodalmi téren. Ebben a műfajban az itt nem létezőnek nyilvánított középkori írásos költészetnek a szájhagyományozódás útján fennmaradt szóbeli emlékei valának egykorvolt irodalmunkról, melynek eredete még korábbi időkbe nyúlik, amikor nem tudjuk a szó vagy az írás elsőbbiségét.

Kupuszinán gyűjtött imáink jó részének csak a bajelhárítás: a rontás, a

gonosz sátán elleni védekezés szándéka a témája. Az ember védelmi mechanizmusa hallik ki belőlük. E mágikus képzetekre utaló imádságainkban, melyeknek központi témája Krisztus szenvedése, a szenvedéstörténet, Mária fájdalma, a pogány és a keresztény képzetek keverednek. Az ősi szómágia és az egyházi eredetű imádkozás szinkretikusan jelentkeznek. A baj, a gonosz, a rossz szellemek sorra kora középkori fogalmak. Erdélyi felosztása szerint népi imádságaink „kétirányú szellemi hatást jeleznek:

a) egy »keleti«, inkább mágikus hagyományokat fölillantó kapcsolatot elsősorban a ráolvasó imádságokkal, a magyar kántáló énekekkel, majd a román–szláv kolinda-koleda-költéssel, valójában rítusénekekkel”, s tovább nem is idézzük a tudóst, ugyanis mi most épp egy ilyen típusú imádság variánsainak vizsgálatához fogunk. Ez a bajelhárító, ún. esti ima, amelynek Kupuszinán 27 variánsát leltük meg. Ebből 15 önállóan, míg 12 archaikus imamotívummal együtt szerepelt imafüzérbe ágyazva. Ez a leggyakrabban előforduló népi imádság Kupuszinán, egyben a legrövidebb is. Ez a típus egy Európa-szerte elterjedt kora középkori ima első motívumait foglalja magában. Imádkozzák katolikusok, reformátusok, evangélikusok, görög-katolikusok egyaránt.

Az imák napja a középkor óta a péntek volt, Jézus Krisztus kínhalált szenvedésének napja. Mi azonban most egy mindennap végzett ima variánsait mutatjuk be. Az imádkozás helye sincs meghatározva, de mivel esti imáról van szó, általában a szobában, asztal mellett vagy az ágy szélén ülve, illetve az ágyban mondják lefekvés előtt.

Az imák közreadásánál ügyeltünk arra, hogy a kevés eltéréssel bíró variánsokat is lejegyezzük, mert előfordul, hogy egy-egy motívum, igazi jelkép csak abban az egy eltérő szóban mutatkozik meg igazán. Csak a teljesen megegyező szövegeknél jelöltünk több adatközlőt. A kupuszinai nyelvjárást, nyomdatechnikai okok miatt, nagyolt átírásban adjuk közre.

1. IMA

Én lőfekszők én ágyamba,
Mint a Krisztus koporsóba.
Három angyal velem hál,
Egyik őriz, másik vigyáz,
Harmadik a lelkem várja.

(Makk Guzsvány Katalin, 49 éves)

2. IMA

Én lőfekszők én ágyamba,
Mind a Jézus koporsóba.
Három angyal áll mellettem,
Egyik érzi testemet,
Másik érzi lelkemet,
Harmadik érzi utolsó órát.
Ammén.

*(Molnár Siplika Mária, 85 éves;
Krisztián Koleszár Erzsébet, 90 éves;
Dienes Antalovics Anna, 49 éves)*

3. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Testőm, a lelkőm a koporsóba.
 Három angyal a fejem főlőt,
 Ögyik éréz éfélíg,
 A másík a hajnalíg,
 A harmadík a utolsó órámíg ammőn.

*(Szurap Hodovány Katalin, 85 éves;
 Szlámecka Popovics Katalin, 69 éves;
 Horváth Buják Erzsébet, 85 éves;
 Janovics Novák Ilona, 78 éves)*

4. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Testi-lelki koporsómba,
 Három angyal éréz öngőm,

Ögyik fejtől, másík lábtól,
 Harmadík a lelkem várja.

*(Polgár Klára, 70 éves,
 Karlicsek Molnár Verona, 86 éves)*

5. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Testi-lelki koporsómba,
 Három angyal éréz öngőm,
 Ögyik fejtő, másík lábtő,
 Harmadík a lelkem várja.
 Jėzus, Mária, Szent József, légy velem!
 Segítsetők mőg tízti, víztí,
 Hirteleny haláltú,
 Gonosz embőr szándékátú!
 Adjon Isten jóéccakát édesapámnak,
 édesanyámnak, minnyájunknak.

(Ladányi Polgár Éva, 66 éves)

6. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Lelki-testi koporsómba,

Három angyal áll főlöttem,
 Ögyik a fejemtő, másík a lábomtő,
 Harmadík az utolsó órámat várja.

(Szklenár Veszely Anna, 87 éves)

7. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Mind Úrjėzus koporsóba,
 Fejem alá köröszötöt vetők,
 Három angyal fejem fölött,
 Ögyik vigyáz, másík öröz,
 A harmadík bűnös lelkőmet várja.

(Klucsovski Erdősi Viktória, 82 éves)

8. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Testem, lelkem koporsóban,
 Három angyal fejem felett,
 Érizzen meg ögyik éfélíg, másík
 hajnalíg,

A harmadík utolsó órámíg.
 Szorongatásimba, nyomorgatásimba
 Nem bízom magam másba,
 Csak az Úr Jėzus Krisztusomba
 És az én Megváltómba.

*(Veszely Fridrik Mária, 61 éves –
 írásban kaptam)*

9. IMA

Én lőfekszkő én ágyamba,
 Lelki-testi koporsómba,
 Három angyal éréz öngőm,
 Ögyik érzi fejemet,
 Másík érzi lelkőmet,
 Harmadík a világ életőmet.

(Gulyás Pópé Anna, 69 éves)

10. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind Úrjézus koporsómban,
Fényes csillag fölöttem,
Boldogasszony mellettem,
Jézus, Mária légy velem!
(Szekeres Janovics Mária, 76 éves)

11. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind a Jézus koporsóba,
Jobb felí álítom Boldogságos Sziz
Máriját,
Bal felí Szent Józsefét,
Hátam mégé érzé angyalomat,
Elibem átkarolom mégfeszítét
Jézusomat. Ammen.

(Balog Báliity Verona, 88 éves)

12. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind a Krisztus koporsóba,
Három angyal fejem fölét,
Égyik ériz, másik vigyáz,
Harmadik lelkem várja.
Szent kérészt élöttem,
Fakérészt mellettem,
Három angyal fölöttem,
Égyik ériz, másik vigyáz,
Harmadik lelkem várja.

(Kajári Váci Katalin, 49 éves)

13. IMA

Én lefekszek én ágyamba,
Mind a Krisztus a koporsóba,
Nehéz álom el ne nyomjon,
Gonosz sátán meg ne csaljon,
Őrizz angyal minket éjfélig,

Szűz Mária virradtig,
Krisztus Urunk mindörökkig ammen.

(Ladányi Kabók Anna, 66 éves)

14. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind Úrjézus koporsóba,
Nehéz álom el nē fogjon,
Érdégcsalás még nē csaljon,
Krisztus kídēt három angyalt,
Égyik vezér, mások vigyáz,
Harmadik várja a lelkēmet.

*(Molnár Guzsvány Verona, 73 éves;
Ujlakos Guzsvány Mária, 55 éves;
Maros Lukácsevics Erzsébet, 73 éves)*

15. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind a Krisztus koporsómba,
Nekem vagyom három érzé angyalom,
Égyik fekszik, másik nyugszik,
A harmadik feloldoz.
Nehéz álom meg ne nyomjon,
Gonosz télem távozzon!

(Pécsi Sóta Verona, 74 éves)

16. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind a Krisztus koporsójába,
Nékemvagyom három őrző őrangyalom,
Égyik fektet, másik nyugtat,
A harmadik feloldoztat.
Uram, Istenem,
Vess köröszötöt fejem alá
Ét újaddal, ezér angyaloddal,
Több imátoroddal,
Nehéz álom még nē nyomjon,
Gonosz tőlem eltávozzon!

(Balogh Fiser Mária, 78 éves)

17. IMA

Én léfekszek zén ágyamba,
Mind a Krisztus koporsóba,
Nékem vagyon három érzém érangyalom,
Egyik fektet, másik nyugtat,
Harmadik feloldoz.
Nehéz álom még ne nyomjon,
Gonosz tőlem távozzon!

Uram, Istenem!

Ves kérésztét fejem alá
Öt újjaddá, öt csöp vérédde,
Többi imátoroddá!

(*Asztalos Bazsantik Rozália, 73 éves*)

18. IMA

Én fekszek én ágyamba,
Mind a Jézus koporsóba.
Van nekem három érzéangyalom,
Egyik altat, másik nyugtat,
A harmadik feloldoz,
Hogy a nehéz álom még ne fogjon,

Gonosz tőlem távoztasson!

Uram, Jézus Krisztus!
Ves kérésztét fejem alá,
Ét újjaddal, ét csöp vérrel,
Ezér angyalokkal,
Mindén mártírokkal!

(*Pópé Pavlik Verona, 82 éves*)

19. IMA

Én léfekszek én ágyamba,
Mind a Krisztus koporsóba.
Nekem vagyon három őrző angyalom,
Egyik fektet, másik nyugtat,
Harmadik feloldoz,
Nehéz álom meg ne nyomjon,
Gonosz tőlem távozzon!

Uram, Istenem,

Vess kérésztét fejem alá
Öt újjaddá, öt csep vérédde,
Ezér angyaloddá,
Téb imátoroddá!

(*Cselyuszka Molnár Katalin, 70 éves*)

Imánk szerkezetileg nem tagolható, mint az általában jellemző az archaikus népi imádságokra, melyek a szenvedéstörténetet elevenítik föl. Azonban tartalmi szerkesztettsége nagyon is jelenvaló. Mindegyik variáns kezdő sorában szerepel az alvásra készülődő ember ágya, melybe pihenőre kíván térni. Pihenőre-e? Vagy esetleg örök nyugovóra? A válasz az *ágy* jelképes megfelelőjéből, a második sor *koporsó* szavából cseng vissza: bizonytalan időre fekszik le az ember. Nem tudja, megvirrad-e. Hiszen az álom a sötétség birodalma, amelyben hatalomra tör(het)nek a szörnyek, gonoszok, és az alvó többé fel sem ébred. A képzettársítás valóban kézzelfogható: az alvó ember olyan, mintha meghalt volna; míg ez visszafelé is érvényes: a halott olyan, mintha csak aludna, álmodna, tartja a nép. A fogalmi összetartozás evidens.

Az alvó–halott ember koporsóba tétele valójában a jelképes bárkába tétel, mely a halottat a túlvilágra szállítja. Állításunk óegyiptomi eredetre vezethető vissza, ahol a Nap éjjel szintén halott. Tehát az emberi *test* is, amikor nyugszik, mit sem tud magáról: halott. Az embernek ezért mindenkor készen kell állnia a halálra, az Úrral való utolsó nagy találkozásra, ezért is fekszik az aludni téző jelképesen koporsóba, mintegy felkészülve az álmában

bekövetkező halálra. Az ágy és a koporsó egyazon csónaknak a megfelelője, melybe őseink halottaikat temették. Ugyanúgy szimbóluma az ágy–koporsó a bárkának is, amelyen a holtak járják a túlvilági utat. Ez a megfelelés nem középkori eredetű, mint ahogy archaikus népi imádságainkról tudjuk, hanem jóval korábbi, nyelvfejlődésünk legelső, nagyon is pogány szakaszából való; illetve még messzebb, az ókori civilizációk világába nyúlik vissza. Azon kultúrák motívumai éltek az általunk vizsgált ima keletkezésének idejében – ami meghatározhatatlan az utóbbi ezer éven belül –, a nép tudatában.

Az emberi lét legtitokzatosabb, megfoghatatlan és láthatatlan tulajdona a *lélek*, amely egyetlen halhatatlan része a világi porhüvelynek. A keresztény tudatformában éppúgy, mint az ősi pogány mitológiában. Legsajátosabb tulajdonsága ez a halhatatlanság. Ha megvizsgáljuk imavariánsaink második sorát, látható, hogy a koporsóba nemcsak a porlandó *test* készül, hanem a *lélek* is. Az álomra, áttételesen a holtak vizeire készülő imádkozó bizalma szólal meg így: nem halok meg, legalábbis nem örökre. Ha a lelkem is velem van, akkor a baj nem érhet utol, elhárítom magamtól azt. A pogány tudatformának a keresztény életfelfogás elemeivel történő keveredése a többi variánsban a Krisztus, a Jézus, az Úrjézus nevének említésében érhető tetten. A koporsóba temetett Krisztus sem maradt sokáig Lázár sírjában, hanem harmadnapra feltámadt. A pogányok testéből – valamely állat alakjában – kirepülő, elszálló lélek egyértelműen azonos Jézussal. Az embernek vele történő hasonlítása a feltámadás, felébredés, új életre kelés biztonságát jelképezi. Amikor Krisztust veszi mintául az ember, mintegy behelyettesítve magát az ő személyébe imája szavaival – valójában a pogány szómágia alkalmazásával – elhárítja az éjszaka folyamán érhető bajt. Az új élet illetén való biztosítéka a keresztény hitvilágban sokkal későbbi, mint az óegyiptomi kultúra napistenének éjszakai halálából történő újra ébredése; illetve ugyanennek az istennek, aki gabonaisten is egyben, az új élet csíráját hordozó tulajdonsága. Az elvetett magból a gabonaisten újra növényt: életet sarjaszt, vagyis a koporsóba fektetett s eltemetett – elaludt – ember újból életre kel. Az ősi pogány hit és a keresztény egyház szimbólumai itt még harmonikusan megférnek egymás mellett.

Az Esti ima 3. sorában jelentkezik az *angyal* motívum. Az angyalok túlvilági lények szinte minden mitológiában és többféle szereppel bírnak. Esetünkben is különböző jelentéstartalom hordozóiként értelmezhetők. A nyugovóra készülődő imádkozó hívó, vagyis igaz ember, az Ószövetség szerint, Isten angyalainak oltalmát élvezzi, és Tóbiás könyve szerint ők viszik Isten színe elé az imát. De az álomra, mint már mondtuk: a halálra felkészült lélek mellett álló angyalok funkciója az ítélethozatal is (a keresztényeknél ezt Mihály arkangyal végzi), mellyel bejelentik a túlvilágra távozás tényét, s ugyanakkor elvezetik a lelket, Lukács evangélista szerint, az

örök boldogságba, illetve a kívánt feltámadásba. Tehát ők közvetítenek Isten és ember (akár élő, akár holt) között.

Az angyalok védelmező funkciója is hangsúlyozottan van jelen a keresztény műveltségben: az *őrangyalszerep*. Imánk három angyalt vagy három őrangyalt említ. Mindkét esetben valójában őrangyalokról van szó, a Biblia három legismertebb őrangyaláról: Gáborról, Mihályról és Rafaelről. A bajelhárító, pogány elemeket is tartalmazó ima itt már kimondottan keresztény minősítést kap. Azonban a *hármás* szám említése ismét visszavezethet az ősi számmisztikához is, csakhogy a három a Biblia szerint is különös fontosságú szám, hiszen a világmindenség rendjét jelképezi, vagy a Szentháromságot, esetleg a Háromkirályokat, illetve a hét őrangyal közül az említett három legismertebbet. S az angyalokkal kapcsolatban nyomatékkal beszélhetünk a hármás számról, hiszen a 9 angyali kar háromszor három rendbe oszlik. A Kupuszinán gyűjtött Esti ima variánsaiban már minden bizonnyal ez a keresztény vallás által használt szerepe miatt került be a hármás szám.

Az imabéli angyalok feladata is így oszlik meg: egyik éjfélig őrzi a lelket, a másik hajnalig, illetve a világosság beálltáig, míg a harmadik az esetleg, de minden percben bekövetkezhető halálig.

A keresztény és a korábbi kultúrák angyalábrázolása *csillag* képében egyetlen variánsban él (10. ima). Az ókori Mezopotámiában ez a csillag az istenek nevét is jelenti, vagy más ősi kultúrában is felsőbbrendű lényét. Az alvó ember fölött fénylő csillag lehet az üdvözültek lelke, akár az Őszövséget, akár az amerikai indiánok hiedelemvilágát nézzük. A Számok könyvében a Megváltó szimbóluma a csillag, míg másutt maga az istenháromság. Az említett ima folytatása már közelebbről engedni meghatározni e csillagot. A kereszténységben Szűz Mária, vagyis a Boldogasszony jelképe a Vénusz, míg a korábbi mitológiákban az újjászületésé. A felébredés, illetve feltámadás szimbóluma ismételen jelen van.

Ez az egyetlen előfordulás is hosszas tanulmányozást igényelne, melyben egyaránt tárgyalhatnánk e motívum ősi, illetve keresztény eredetét s ottani jelentését. Minden esetben a védelmező vagy megváltó szerepe domborodna ki, mint ahogy imánk mondja is: Egyik *őriz*, másik *vigyáz*, illetve a vezér *vezérel* a mennyei boldogságba.

A Boldogságos Szűz Mária említése egy másik variánsban (11. ima) már az ima kimondottan keresztény eredetét bizonyítja, hiszen a „Jobb felől állítom Boldogságos Szűz Máriát / Bal felől Szent Józsefet” szövegben Szűz Mária mellett ott szerepel mindenkori párja, jegyese, Szent József is. A *jobb és a bal* oldal értelmezését már nem vezethetjük vissza a mitológiai ellentétpár jelentkezésére, hiszen éppen ellenkező oldalon tűnik fel a férfi és a nő, és egyikükre sem vonatkoztatható a negatív jelentéstartalom. Viszont az ima

folytatását is figyelve: „Hátam mögé őrző angyalomat / Elibem átkarolom megfeszített Jézusomat” – felfedezzük a *négy égtájr*a való utalást, az ős elemek meg a pusztító angyalok számának jelenlétét. Az imádkozó a vilá minden részéről érke(zet)ő baj elleni védekezésre hívja segítségül a fel sorolt oltalmazókat. Az Ószövetség szerint elől van kelet, tehát Jézus, s arr hátul, az nyugat, az őrangyal. Jézus, vagyis a kelet a Paradicsom, az igaz lelke boldogsága, ahová az elől-előtte lévő út vezet a lelket.

Az angyalok őrzik az imádságot mondó ember *fejét és lábát*. Konkréta: mindent, testének minden részét, egész testét. Átvitt értelemben pedig : kezdetet és a véget, a *legfőbbet*, az elsőt jelentő fejet és a hatalmat jelképező lábat egyaránt. Magát az életet valójában, testtel és lélekkel egységben.

Az amazóro sor leginkább az ember utolsó óráját, a halált emlegeti. A *halál* az aludni térő hívó előtt álló éjszaka gyümölcse, amely a születés után : legnagyobb esemény az ember életében. Nem jelenti kizárólag az elmúlás: csupán a földi értékekét, hiszen „egy új, magasabb rendű létezés ígéréte szimbolizálja”. A halál képében jelen van a pusztítás és a teremtés is, és ép e fohász elemzése kapcsán már többször szoltunk a tartalomba: fölismerhető új élet ígéréteinek jelenvalóságáról.

Az ima magvát képező sorok vizsgálata után kitérhetünk a bajelhárító egyéb szavait hordozók számbavételére.

A *kereszt, keresztvetés* a kereszténység legelterjedtebb szimbóluma, s Krisztussal való egység jelképe, a feltámadás képe. A halál feletti győzelemé. Az Ószövetségben e jel viselője oltalmat talál Istennél a halál ellen. A „Fejer alá köröszöt vetek” imarész ekképpen a haláltól, főleg az örök haláltól, : kárhozattól való óvakodást hivatott elősegíteni, s éppúgy keresztén felségjelű védekezés, mint a „Szent kereszt előttem / Fakereszt mellettem sorok. Az utóbbi azonban kettőt is említ. A szent kereszt a Megváltó keresztje aki az igaz, az örök életre vezető, elől lévő úton áll, a minden eshetőségre számító keresztény lélek igazítására. Itt Jézus Krisztus ismételen elől, kelete van, s mutatja a Paradicsomot. A fakereszt sem magyarázható a földi életben maradás szimbólumaként, de a halál utáni életével igen, hiszen a sírra tet fa(kereszt), a lélekfa a halott mását jelenti, és a sírra ültetett növény is anna további életét, mint a Két kápolnavirág típusú balladáink is idézik. Nyomatékkal bíró védekezés ez utóbbi.

Az „Uram, Istenem / Uram, Jézus Krisztus / Vess keresztet fejem alá sorokból nem a védekező cselekvést, hanem a bajelhárító kérést olvassuk k melyben az imádkozó keresztényi alázatában mintegy magát méltatlanna tartja a gonoszt távol tartó keresztvetésre, ezért magát az Úristent, illetve Jézus Krisztust kéri erre. Az Úristen, illetve Jézus eszközei a bajelhárításba: az *ujjai*, és a *vére*.

A kéz Isten fegyvere, az ujjak szintúgy, melyekkel Isten az igaz hívót megkörnyékező gonoszt bünteti; bár az ujjak mutogatása eredetileg rontást elhárító erővel is bírt. Krisztus öt ujjának említése szorosan összefügg Krisztus öt szent sebével, illetve a következő sorban említett, onnan kicsöppent öt csöpp vérével. A vér az emberi élet szimbóluma. Akit vérrel ajándékoznak, az életet nyer. Akit Krisztus vérével védelmez, az el nem kárhozik, az részesül a megváltásban. A véráldozat emlékei sejlenek fel ezen sorokban, mint a kiengesztelés, a bajelhárítás módszerei.

Az *ötös* szám mitikus jelentésű: az embert, az életet, az emberi élet harmóniáját jelképezi. Imánkban való szereplése, bár csupán az ujjak és a vércsöppök jelzőjeként másodlagos, mégis az előbbiek földöntúli volta mellett az evilági létre vonatkozik: a test és a lélek harmóniájára, az igazi viszonyra ember és Isten között. Az *ötös szám* a pentagramma szögeinek száma, amely megvédi a még földi életet élő lelket a gonosztól. A vér és az *ötös szám* együttes fellépése hatványozza a védelmi mechanizmus hatékonyságát.

Isten segítői az angyalok. Róluk már szoltunk. Számuk ez esetben *ezer*. Az angyalok száma különben számtalan, akár a csillagoké, és az ezer itt nagyon sokat, számtalant jelöl, valójában: mindegyiket jelentésű.

Az *imátor* szó valószínűleg nyelvromlás eredménye, jelentése esetleg imádó lehet.

Az istenek világvilágával történő kapcsolatteremtés ősi felfogás szerint az álmon keresztül történhet. Ilyenkor az álmodó sok mindent megtudhat a jövőndőről, amiről tilos beszélni, mert csak Isten a megmondhatója; azután a maga életében bekövetkező rosszról is, amely megnehezíti további életét. Ezért van szükség a *nehéz álom* elleni védekezésre. Álomban látogatják az embert a gonosz szellemek, szépasszonyok, boszorkányok, tündérek, melyek ártalmára lehetnek. A népi hitvilág e szörnyei ellen szól a két sor: „Nehéz álom meg ne nyomjon / Gonosz tőlem távozzon!” Majd a következő: „Ördögcsalás meg ne csaljon! vagy Gonosz sátán meg ne csaljon!”, az alvás közben művelhető rít cselekedetek (boszorkányság, bujálkodás) elleni védekezést szintúgy szolgálta, melyből a népi hitvilág egyes elemei jól kihamozhatók.

Az 5. ima záradéka pedig a következő kérést tartalmazza:

Jézus, Mária, Szent József, légy velem!
 Segítsetek meg tűztől, víztől,
 Hirtelen haláltól,
 Gonosz ember szándékától!

A régiek felfogása szerint a *tűz* lehetett hasznos és pusztító. Itt ez utóbbi ellen való védekezés szerepel a kérésben; a haragos tűz a bosszú tüze. Más

esetben a tűz szimbolizálja a lelket, így a bolygó lelket is, melytől szintén óvakodni kellett. Ugyanez szexuális jelképként is él a magyar néphitben, s az álom közben elkövetett szerelem bűnös dolog; míg a tüzesember az ördög megszemélyesítője, a poklot, a pokolrajutást idézi meg. A lázas betegségeket is a tűz jelképezi.

A víz általában pozitív előjelű őselem, azonban imánkban természetesen árvízként, romboló erőként jelentkezik, míg átvitt értelemben az elnyelésnek, a halálnak is szimbóluma. Tehát romboló elemként szerepel.

A tűz és a víz egyaránt előidezhette az anyagiak pusztulását, de az emberi életét is, akár maga a *hirtelen halál*, amely nem engedi meg a keresztény életrend betartását: a végső gyónást és az utolsó kenet felvételét. Ezek pedig bizonyos fokig biztosítékai a lélek továbbélésének az örök hazában. Védekezni kell az ilyen haláltól, s ez a tudat került imánk szövegébe is.

Az imádságot mondó nemcsak önmagáért fohászkodik, hanem jámbor keresztény hívőként imájába foglalja szüleinek békeességes álmát is. Ez szintén sajátossága a magyar imádkozási szokásnak.

Dolgozatunkban egyetlen népi imádság motívumainak jelképeit vizsgáltuk. A 27 föllelt variáns között mindegyik tartalmaz kötött, alig változó szövegrészt. E rész maga a bajelhárítás, mely – mint az előljáróban mondtuk – kevert tudatformájú, pogány és keresztény eredetű elemeket tartalmaz. Az archaikus népi imádságok egyik sajátossága az imazáradék, amely különböző tartalmú lehet: hálaadás, kérés. Esetünkben hálaadásról nem beszélhetünk. A majdnem sztereotip imamag utáni záradékok mind kérések. Van közöttük szabad szövegű, de jobbára ezek is kötöttek és két főbb variáns köré csoportosulnak:

- A) Nehéz álom meg ne nyomjon,
Gonosz tőlem távozzon!
- B) Uram, Istenem!
Vess keresztet fejem alá
Öt ujjaddal, öt csepp véreddel,
Ezer angyaloddal,
Több imátoroddal!

Előfordult a szabad és kötött záradék együtt is.

Esti imánk kérésének tárgya a gonosz haláltól, főleg a lélek halálától, való védelem elnyerése, az alvás mint a nem élés ideje alatt történő bajok elhárítása és az üdvözülés kieszközlése.

Imánk variánsaiban nem találkoztunk az elhunytakért szóló könyörgő résszel.

Tanulmányunkkal a népi imádságok többszörösen összetett szimbólumrendszerét igyekeztünk megvilágítani csupán egy rövid ima variánsaiban. Az

itt lejegyzettek is képet adnak e nagyszerű költészeti forma sajátos világáról, melynek további kutatása sok szép feladatot, és főleg nemes kihívást jelent a folkloristáknak.

IRODALOM

- BÁLINT Sándor: *Népünk imádságai*. Különnyomat a Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1937. évi kötetéből
- BÁLINT Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Szent István Társulat, Budapest, 1989
- BARNA Gábor: *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Medicina Könyvkiadó Vállalat, 1990
- BARTHA Elek: *A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban*. Studia Folkloristica et Ethnographia 5., Debrecen, 1980
- BESENCZI Sándor: *Népi imádságok Kalocsa vidékéről*. Folklor és Etnográfia 41., Kossuth Lajos Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1988
- CSORBA Béla: *Temerini néphagyományok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék* (Archaikus népi imádságok). Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978
- ERDÉLYI Zsuzsanna: Archaikus szövegmélekek a nógrádsipeki néphagyományban. In: *Nógrádsípek* (Tanulmányok egy észekmagyarországi falu mai folklorjáról). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 183–234. p.
- ERDÉLYI Zsuzsanna: Archaikus népi imádságok. In: *Magyar néprajz V*. Főszerk.: Vargyas Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 692–748. p.
- FAZEKAS István–SZFKELY Sz. Magdolna: *Igézet ne fogja...* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990
- HAAG, Herbert: *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1989
- Haláljelek*. Összeállította Kovács Ákos. Liget, „Egészség” Alkoholmentes Rehabilitációs Egyesület, 1989
- HOPPÁL Mihály: Népművészet és etnoszemitika. In: *Népi kultúra – népi társadalom XI–XII*. Szerk.: Kósa László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980
- HOPPÁL Mihály–JANKOVICS Marcell–NAGY András–SZEMADÁM György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, 1990
- JUNG Károly: *Táltosok, ördögök, garabonciások*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985.
- JUNG Károly: A világtérmetés dualisztikus (bogumil) legendáinak kérdéséhez – Összehasonlító kelet-közép-európai kozmogóniai problémák. *Létünk*, XIX. évf., 2. sz., 1989
- JUNG Károly: *Hiedelemmondák, és hiedelmek* (Adatok Gombos népi hiedelemvilágához). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990
- KOVÁCS Endre: *Doroszló hiedelemvilága*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982
- „*Mert ezt Isten hagyta...*” (Tanulmányok a népi vallásosság köréből). Szerk.: Tüskés Gábor, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986
- OLASZ Ferenc: *Dicsértesség*. Optimum Kiadó, 1989
- PENAVIN Olga: *Néprajzi tanulmányok. Értekezések, monográfiák 7., A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983*
- POLNER Zoltán: *Föld szülte fáját* (Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok). Somogyi Könyvtár, Szeged, 1978
- POLNER Zoltán: Egy kupuszinai népi imádság – Szegedről. *Hungarológiai Közlemények*, 17. évf., 1. (62. sz.) 1985, 135–137. p.
- POLNER Zoltán: *Sárember*. Szeged, 1989
- Dr. RÓHELM Géza: *Magyar néphit és népszokások*. Universum Kiadó, Szeged, 1990
- SILLING István: Egy népi imádság Kupuszináról. *Hungarológiai Közlemények*, 13. évf., 1–2. (46–47.) sz., 1981., 153–155. p.
- SILLING István: Archaikus népi imáinkról. *Híd*, XLVII. évf., 9. sz., 1983, 1077–1084. p.

SZÁNTÓ Piroska: *Golgota*. Corvina Kiadó, 1987

Szem meglátott, szív megvert (Magyar ráolvasások). Válogatta, összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta Pócs Éva, Helikon Kiadó, 1986

SZENTHELYI-MOLNÁR István–MAUKS Márta: *Magyarország Szűz Mária kegybelyei*. Szent István Társulat, Budapest, 1988

Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl. Szerk. Fejős Zoltán–Küllös Imola, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990

